

XXIX

Seminari sobre la Traducció a Catalunya

**D'on venim? On som?
On anem? Passat,
present i futur de
la traducció literària**

dos mil vint-i-dos

Quaderns Divulgatius. Núm. 67

XXIX

Seminari sobre la Traducció a Catalunya

**D'on venim? On som?
On anem? Passat,
present i futur de
la traducció literària**

**6 de març de 2021
(virtual)**

Quaderns Divulgatius. Núm. 67

Presentació
Miquel Cabal Guarro5

**El passat, el present i el futur
de la traducció?**

**Camins de França: el *flâneur*
en la recerca traductiva d'avui**
Conferència de *Joaquim Sala-Sanahuja* 11

Triàleg

entre *Neus Bonilla*, *Xavier Pàmies* i *Antonio Toral* . . 27

Pa amb oli, o què volem? 53

Fronts oberts i feina feta

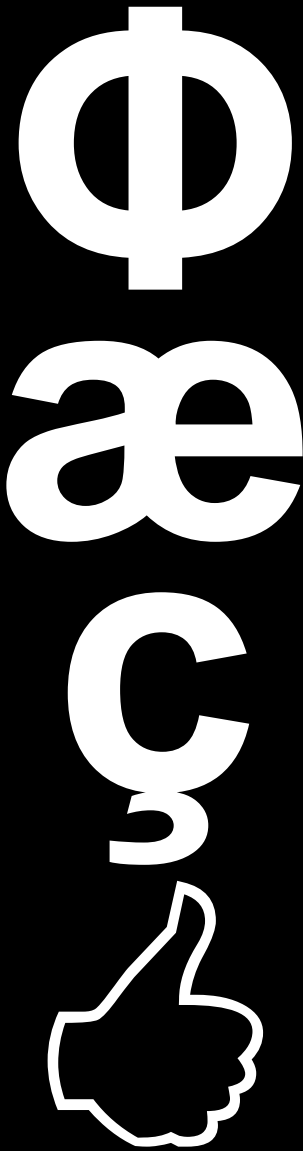
Carlos Mayor 55

**Pa amb oli, però també amb tomata i pernil:
 presents i futurs de la traducció editorial**

Núria Molines Galarza 60

Pa amb oli, o què volem?

Doug Suttle67

Presentació

Miquel Cabal Guarro

El 2021 ha estat un any atípic, com ja ho va ser el 2020. Un any marcat per les adversitats pandèmiques, que han condicionat les maneres que teníem de viure la quotidianitat: de relacionar-nos, d'interactuar i, per descomptat, de treballar. Els dos anys llargs (llarguíssims!) de pandèmia ens han empès a reflexionar sobre molts aspectes de la nostra pràctica laboral i, alhora, ens han suscitat reflexions a l'entorn de la literatura. Una literatura que ha esdevingut refugi, evasió, aixopluc i esperança en una època fosca i convulsa. La traducció literària, doncs, com a activitat professional de l'àmbit de la literatura, no podia escapar-se d'una anàlisi reflexiva.

És en aquest marc que cal situar el programa del XXIX Seminari de la Traducció a Catalunya que, per primer cop en tres dècades, es va celebrar en format exclusivament electrònic. «D'on venim? On som? On anem? Passat, present i futur de la traducció literària»

és el títol que duia aquesta jornada. Un títol que, seguint els signes dels temps, convidava a deliberar sobre el fet mateix de traduir. El tema del seminari, com cada any, va ser consensuat per la comissió organitzadora, que el 2021 estava composta per: Jordi Martín Lloret, en representació de l'AELC, Carles Biosca, de la Universitat Autònoma de Barcelona, Josep Marco, de la Universitat Jaume I, Marta Marfany, de la Universitat Pompeu Fabra i Eva Espasa, de la Universitat de Vic.

El matí de la trobada va arrencar amb en Joaquim Sala-Sanahuja que, presentat per en Jordi Martín Lloret, va pronunciar la conferència «El passat, el present i el futur de la traducció», servint-se del bicentenari del naixement del poeta Charles Baudelaire com a fil conductor. Sala-Sanahuja, que va fer un recorregut per la poesia de l'autor i el seu trasllat a la llengua catalana, va aconseguir inspirar els oients i suscitar meditacions profundes al voltant del fet traductiu.

En segon lloc, el professor Josep Marco va moderar una conversa entre la Neus Bonilla, en Xavier Pàmies i l'Antonio Toral. El *triàleg* va versar sobre els avantatges, els inconvenients i les tensions que genera la intel·ligència artificial i les seves aplicacions en l'àmbit de la traducció automàtica o la traducció assistida per ordinador. Més enllà dels apriorismes a favor o en contra de les eines informàtiques en el

camp de la traducció literària, la conversa va aportar elements per contrapesar els discursos més alarmistes i rebaixar també els més tecnocràtics. En Xavier Pàmies va emetre una afirmació amb moltes implicacions, en aquest sentit: ens va recordar que les màquines no tenen lligams emocionals amb la llengua. I, de moment, aquest lligam és imprescindible per compondre una bona traducció literària.

Finalment, el qui signa aquestes línies va conduir el debat titulat «Pa amb oli, o què volem?». La Izaskun Arretxe, la Núria Molines, en Carlos Mayor i en Doug Suttle configuraven una taula molt diversa que va abordar la traducció literària des de prismes igualment diversos: les condicions laborals, els ajuts institucionals, les relacions entre traductors i editorials, la visibilitat dels traductors, les eines que hi ha a l'abast dels professionals, etc. Una bona corrua de temes que s'interrelacionen i que condicionen la manera que tenim d'entendre i d'exercir la nostra feina.

Tot plegat, doncs, el seminari va aprofundir en qüestions essencials i complementàries de la traducció literària. I, d'aquesta manera, va contribuir a la construcció d'un debat molt necessari sobre la naturalesa mateixa d'aquesta pràctica professional que, aglutinadora d'elements tècnics i creatius, travessa periòdicament unes etapes de crisi que, al capdavant, l'ajuden a actualitzar-se, a revisar-se, a repensar-se i a imaginar un futur millor. I això, en una època fosca

i convulsa com la que hem travessat (com la que encara travessem?), és més necessari que mai.

Us presentem el material que va generar el seminari amb la seguretat que us interessarà i amb l'esperança que en la trentena edició ens tornarem a trobar, físicament si pot ser, per abordar més aspectes d'aquesta tasca complexa i apassionant que fa tants anys que ens ocupa.

Barcelona, gener del 2022

El passat, el present i el futur de la traducció?

*Conferència de Joaquim Sala-Sanahuja
Presenta Jordi Martín Lloret*

Joaquim Sala-Sanahuja (Sabadell, 1953). És un escriptor, traductor i professor universitari. El 1973 va escriure la seva primera obra poètica, *La veu del ciclista*, amb què guanyà el Premi Amadeu Oller. Des de llavors, compagina l'escriptura i la traducció amb la seva tasca com a docent a la Universitat Autònoma de Barcelona. El 2013 va ser guardonat amb el premi Mots Passants per la traducció del francès al català de *Locus Solus*, de Raymond Roussel. Entre les obres de creació pròpia, cal destacar *Viatge a Tokushima* i *Pas de coro*. També ha fet arribar a la nostra llengua autors tan reconeguts, com ho són Gustave Flaubert (*Madame Bovary*), Charles Baudelaire (*Petits poemes en prosa*) o Guillaume Apollinaire (*El bestiar*). A més de les seves traduccions del francès, és un dels grans introductors de Pessoa a Catalunya (*Odes de Ricardo Reis*, *Poemes d'Alberto Caero*, *Poemes d'Álvaro de Campos*, etc.).

Jordi Martín Lloret (Barcelona, 1972) és traductor literari de l'anglès i del francès, i editor dels segells Animallibres i Més Llibres. Llicenciat en Traducció i Interpretació per la UAB, ha traduït, entre d'altres, Martin Amis, Saul Bellow, Emmanuel Carrère, John Cheever, Philippe Claudel, Delphine de Vigan, Éric Vuillard, Antoine Compagnon, Mathias Énard, Romain Gary, Siri Hustvedt, Maylis de Kerangal, Carson McCullers, Ian McEwan, Nell Leyshon, William Saroyan, Budd Schulberg, Boris Vian i Oscar Wilde. El 2014 va rebre el Premi Ciutat de Barcelona i el VI Premi Mots Passants per la traducció de *L'escuma dels dies*, de Boris Vian (El cercle de Viena, 2013).

Camins de França: el *flâneur* en la recerca traductiva d'avui

Joaquim Sala-Sanahuja

En introduir el tema, per començar aquesta diada que ja és una tradició en l'univers de la traductologia a casa nostra, hauré d'aclarir que prenc com a punt de partida una celebració que té un sentit especial en el marc de les lletres catalanes: el segon centenari del naixement de Charles Baudelaire (com ja ha esmentat en Jordi Martín Lloret). Nascut, en efecte, el 9 d'abril de 1821, Baudelaire va projectar la seva ombra a partir del 1850 en tota la literatura europea, però molt especialment, amb el modernisme, en la nostra literatura. No caldrà detallar ara el nombre tan important de traduccions i de retraduccions de la seva obra, perquè els estudis de la recepció que hi van ser dedicats en terres catalanes, sobretot a partir del treball de Joaquim Molas de l'any 2000,¹ ja n'han establert un cens gairebé

¹ Molas, Joaquim: «Sobre la recepció de Baudelaire en terres catalanes». A: *Actes del dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. París: Universitat de París IV-Sorbonne, 2000.

complet. ¿Per què aquesta influència, o més encara, aquesta presència constant de Baudelaire entre nosaltres, mentre que d'altres autors plenament romàntics i celebradíssims a França, com ara Victor Hugo o com Théophile Gautier –al qual, per cert, Baudelaire dedica *Les flors del mal*–, hi van tenir un paper molt més discret, o en tot cas més efímer?

Val a dir que la percepció, força freqüent, que l'obra de Baudelaire trencava definitivament amb el romanticisme és inexacta, i que en realitat està relacionada, més que amb els dos grans autors que he anomenat, amb una fracció tardana del romanticisme francès, considerada marginal, per no dir menor, que és la dels Aloysius Bertrand (*Gaspard de la nuit*), Petrus Borel (*Madame Putiphar*), Xavier Forneret (*Ombres de poésie*) o Alphonse Rabbe (*Album d'un pessimista*),² coneguts com *petits romantiques* (abundància del qualificatiu *petit*!). Ara bé, aquests quatre autors, o més aviat aquesta tipologia d'autors considerats marginals en el context del darrer romanticisme francès, correspon poc o molt a la de molts dels autors catalans que es llançaven seixanta anys més tard a la literatura. La marginalitat, als catalans, ja ens és connatural, i encara més als lletraferits.

La pregunta prèvia que havíem formulat sobre la raó del caràcter perdurable de l'obra de Baudelaire

² Traducció catalana de Josep Ramon Bistuer (Barcelona: Avantsala, 2019).

trobarà la resposta més convincent quan els surrealistes enunciiïn amb gran ostentació, al primer *Manifest*, que no hi hauria d'haver separació entre la literatura i la vida, o més aviat que la vida ha de sustentar tota creació literària –que és per ells, essencialment, una forma vital d'exploració. Uns postulats que s'adiuen plenament amb els de Baudelaire, el qual va instituir una lírica basada en el moviment, en l'atzar i en la troballa, en la il·lusió i en la sorpresa –en la «correspondència». Per això és encara –i potser més que mai– un autor del tot actual; mentre que els altres, Hugo, Lamartine, Vigny, o també Casimir Delavigne, Nepomucène Lemercier, grans poetes del seu moment, són avui poetes romàntics i prou. Sense anar més enllà, la figura de Nadja, l'heroïna boja de Breton, ja es trobava prefigurada en l'amant de tots els metges d'un dels *Petits poemes en prosa*. En certa manera, Breton va trobar, doncs, caminant pel carrer, la *passante* que Baudelaire hi havia deixat.

La insistència nostra en Baudelaire té, però, una raó més immediata. Ara fa uns anys vam començar a la nostra Facultat de Traducció i d'Interpretació de la UAB, en el marc de l'ensenyament de la traducció, un projecte que consistia a establir un cens dels autors catalans que han escrit en francès i a traduir els textos més destacats d'aquests autors. Hi ha la idea inexacta que una part important de la literatura que s'ha produït a Catalunya ho ha estat en llengua castellana. És un

parer interessat, molt marcat ideològicament, i que se sol fonamentar en la imatge simbòlica del poeta Joan Boscà, el qual, per cert, segons que hem sabut darre- rament, té una Fundació i tot; una cosa semblant va passar, en una època, amb la literatura lusitana, en què també es va voler fer passar bou per bèstia grossa. Par- lo del cas de Gil Vicente, que dubto que tingui avui dia cap fundació a Portugal.

De fet, doncs, especialment durant el segle XIX, el francès va ser la llengua d'expressió de molts autors, de molts intel·lectuals catalans. Els grans viatgers –Do- mènec Badia o Sinibald de Mas– van escriure prefe- rentment en francès, i també va escriure majoritària- ment en francès, per endinsar-nos ja en l'univers de Baudelaire, Josep Miquel Guàrdia, filòsof i traductor. Guàrdia va traduir *Lo somni* de Bernat Metge al francès i de retruc va escriure un tractat dels somnis,³ *La per- sonnalité dans les rêves* (1892), que Freud inclou com a referència a l'addenda de la *Traumdeutung* (1900). Aquest tractat breu però notable, en què Guàrdia re- calca la importància de la llengua (i explícitament del català en el seu cas) com a matèria del somni, és, jun- tament amb el recull de somnis del marquès d'Hervey de Saint-Denis, *Les rêves et les moyens de les diriger*

3 Guàrdia, J.M: «Personnalité dans les rêves». A: *Revue philosophi- que de la France et de l'Étranger* (París), XXXIV, 1892, p. 225-258. Citat per Freud a *La ciència dels somnis* (1900). Guàrdia és autor també de *De l'étude de la folie*. Paris: J.-B. Baillière et fils, 1861.

(1867),⁴ el precedent més notable a França d'una psi- cologia de l'onirisme que desembocarà, amb Freud, pocs anys més tard, en la psicoanàlisi. Per altra banda, força treballs especialitzats han destacat des de fa anys la importància dels *Petits poemes en prosa* com a refe- rència, justament, dels primers assaigs de Freud.⁵ Amb això ja es veu que ens anem acostant a poc a poc a l'uni- vers dels surrealistes i s'entén per què Baudelaire s'ha mantingut, durant els dos-cents anys que ara celebrem, com un autor vigent, és a dir, vivent.

Posats a buscar les marques del baudelairisme en autors catalans que es van expressar en francès, ci- taré ara igualment, en un registre *petit*, el Vescomte de Güell –Eusebi Güell i López–, autor de *D'Alphonse XII à Tut-Ank-Ammon: Perspectives*⁶ (1931), de títol prou suggeridor, o Pau Maria Turull, poeta i ideòleg de l'hu- manisme universal amb *La Société des Nations, la Mo- rale Internationaliste et la Catalogne* (1917), autor tam- bé de diversos reculls de poesia, tant en francès com en català, i personatge que, com el Vescomte Eusebi, sembla sortir directament dels *Petits poemes en prosa*.⁷

4 París: Amyot, 1867

5 Bersani, Leo: *Baudelaire and Freud*. University of California Press, 1977, p. 129.

6 París: Éditions des Portiques, 1931.

7 Casanovas, Pompeu: «Pau Maria Turull i la Societat de Nacions». Barcelona: INEHCA, Societat Catalana de Filosofia, 2003. Pau Maria Turull va impulsar, d'altra banda, una campanya internacionalista i també una altra de moralització de l'ofici d'advocat. Va acabar els seus dies en un sanatori mental.

Persistència, doncs, de Baudelaire, poeta en vers o en prosa, però sobretot poeta en vida, *flâneur*, badoc a l'acuit de l'ideal, de la quimera... Persistència fins al punt que el poeta de *Les flors del mal* sembla un d'aquells papers que se us enganxen a la sola de la sabata i que hi persisteixen durant unes quantes cantonades sense que us en pugueu desempallegar. Us en queda l'aire, la musicalitat, el batec compassat, i també el xoc de les imatges, l'audàcia.

Aquesta persistència gairebé enfadosa de Baudelaire la retrobem en tres grans baudelairians, tres escriptors-traductors catalans que han quedat en un segon pla però que han d'aparèixer per força en parlar del poeta francès: Alfons Maseras en primer lloc, Agustí Esclasans, avui reivindicat, i Ferran Canyameres. Es pot dir que tots tres van anar per la vida arrossegant Baudelaire, com aquells homes que traginen a coll, sense saber per què, les quimeres, en un dels «petits poemes». I no tan sols trobem metafòricament Baudelaire en l'obra de tots tres, sinó sobretot empegat a les seves vides, fins al punt de convertir-los a ells mateixos en personatges d'un «petit poema». Tots tres van ser, conscientment o no, protagonistes de l'obra mateixa que «interpretaven» o que traduïen (en el cas dels dos darrers). Més enllà de la vàlua que les obres literàries respectives puguin tenir –i que sens dubte tenen–, emplaço el públic a mesurar aquests tres autors, doncs, en la seva condició d'encarnacions baudelairia-

nes. Tant per tot allò que poden tenir de sublim, com també de patètic, una dualitat que és també inseparable en la poètica de Baudelaire.

El primer, Alfons Maseras, va ser, com sap tothom, un traductor incansable i eficaç, sobretot del francès, bé amb la seva identitat pròpia, bé amb el pseudònim –explícit– de Jaume dels Domenys. Judit Fontcuberta l'ha estudiat per la seva vessant de traductor de l'obra completa de Molière,⁸ sempre traduïda en prosa, com la practicava Baudelaire mateix, a la manera de madame Dacier.

En plena joventut, i durant una estada, la primera d'una llarga sèrie, a París, Maseras va escriure un dietari, el dietari «d'un que s'ofega»,⁹ segons les seves pròpies paraules. Aquest dietari es va publicar l'any 1910 amb el títol de *Sota el cel de París: dietari d'un flâneur*. L'advocació baudelairiana hi és explícita, i també el to general de les anotacions. Maseras, encara a París, va intentar fer carrera en les lletres franceses, i el 1912 publicava una novel·la en aquesta llengua, *L'Arbre du bien et du mal*,¹⁰ que més endavant, ja durant la nostra guerra, publicaria també en versió catalana.¹¹

8 Fontcuberta, Judit: *Molière a Catalunya: la recepció del dramaturg al primer terç del segle XX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005.

9 V. Corretger, Montserrat: *L'obra narrativa d'Alfons Maseras*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

10 París: Eugène Figuière et Cie, 1912.

11 Barcelona: La Rosa dels Vents, 2 vol., 1937.

La recepció a França d'aquesta novel·la va ser mitigada, per fer servir un eufemisme usual en la llengua d'aquell país. Una nota crítica al diari *Le Temps* (6 d'octubre de 1912) de l'obra de Maseras –«*auteur d'origine italienne*», segons el redactor, segurament induït per l'argument italià de la novel·la– en destaca la trama, una passió amorosa polimorfa que té com a escenari l'illa de Lipari, una de les illes eolianes situada al nord de Sicília. El crític literari de *Le Temps* culmina la nota amb una frase estranya que pot ser interpretada de moltes maneres: «*Le style est coloré, avec des mots fabriqués et des notations très aventureuses. Mais l'auteur est, de toute évidence, un homme de tempérament.*» Els tres adjectius ja són equívocs, o en tot cas no gaire clars. Però què vol dir exactament aquest «*Mais*» al final? Pobre Maseras!

Asseguts còmodament a la butaca, llegint la crítica del llibre a *Le Temps* –un diari en què havia col·laborat molt sovint Guàrdia–, no ens vam poder estar de llegir també, a la mateixa pàgina de la nota en qüestió, a tocar, dues cròniques dels Tribunals que semblen sortir, encara més, d'un poema de Baudelaire. Una crònica, amb el títol de «*Fâcheuse inspiration*», hi relata el cas d'un senyor i d'una senyora Kauffmann citats a declarar a la 10ème Chambre correctionnelle de París en la causa contra un ciclista que havia atropellat la senyora. El senyor Kauffmann, exhibidor de cinema («*Cinéma-Attraction*») en una fira, s'excusa en una

carta adreçada al president del Tribunal de no poder assistir a la vista. El cinema, l'any 1915, era encara un espectacle de fira. I aquest senyor, doncs, un firaire.

Monsieur,

Je vous prie de m'excuser de ne pouvoir me rendre, à titre de témoin, ce jour, à votre appel; mon emploi ne me permet pas d'être absent plusieurs heures, car, au Palais, on sait quand on rentre, mais pas quand on sort.

Malgrat la sentència audaç que clou el paràgraf, les coses no haurien anat més enllà, segons l'autor de la gasetilla, si aquest senyor no hagués tingut la «*fâcheuse inspiration*» («l'acudit lamentable») d'afegir en un *post-scriptum*: «Ja em permetrà que li regali les quatre entrades que adjunto» –entrades per a l'espectacle de fira, ja s'entén.

El president del Tribunal, després de la lectura de la carta, i adreçant-se a la senyora Kauffmann, li manifesta que aquest oferiment és fruit d'uns costums nous que el tribunal «no coneix ni vol conèixer». I aplica finalment al firaire cinèfil –i part agreujada– una multa de 25 francs. Això sense concretar si la multa és expressament per les entrades a l'atracció o per la crítica «amb segones» de l'horari del Tribunal. Tot i que dir que «al Palau [de Justícia] se sap quan s'hi entra i no se sap quan se'n surt» és una afirmació justa i de màxima actualitat.

Una altra notícia, a continuació, al mateix Tribunal, també adjunta a la nota crítica sobre Maseras, detalla el cas d'un viatger de la línia de tramvia Châtelet-Bicêtre que s'havia negat a presentar el seu bitllet al revisor que l'hi sol·licitava. «L'agent del tramvia –al·legava el viatger– em va demanar el bitllet després de furgar-se el nas amb els dits. I com que ho vaig trobar molt xaix, no li vaig donar el bitllet.»¹⁶ francs de multa.

El cas és que, llegint diaris d'ara fa més de cent anys, plens de colors i de sorpreses, s'entén que a l'època hi hagués poetes i que Baudelaire fos un autor popular. *Le Temps* del 6 d'octubre de 1912 és encara avui un diari que es fa llegir. S'hi veu la vida a gavadals, l'home en la seva essència pregonia i invariable, la societat tal com és, amb aquell bri d'humor, el descrèdit de la realitat, que tan útil va ser per a la literatura del segle xx. I al costat, enmig d'aquell gran petit poema de la vida, Maseras, poèticament empetitit amb la seva novel·la «italiana». Afegirem encara, per cloure el cercle, que Maseras va fer durant un temps de secretari de Pau Maria Turull, tant a *Messidor*, la revista internacionalista que aquest darrer havia fundat, com en els congressos del mateix caire que van portar a la creació de la Societat de Nacions. Em sembla, però, que ni Maseras ni Turull no van ser admesos finalment a participar-hi quan es va signar el Tractat de Locarno (1925), perquè no era clar en qualitat de què hi havien anat –segons la representació espanyola.

El segon cas que il·lustra la influència vivencial de Baudelaire en la nostra literatura és el d'Agustí Esclasans. Ja n'hem parlat en alguna altra ocasió. Esclasans va traduir, l'any 1928, els *Petits poemes en prosa* («Biblioteca Univers») al català, però després de la guerra va fer igualment dues versions de Baudelaire en castellà: *Pequeños poemas en prosa* (1942) i *Mi corazón al desnudo* (1947). La versió catalana de 1928 era lleugerament autocensurada. Les del 1942 i del 1947 van ser censurades *tout court*. I també va traduir al català els poemes de Poe, entre els quals *El corb* (1934), visiblement a partir de la versió francesa en prosa de Baudelaire mateix. La reedició, no fa gaire, de les seves *Històries de la carn i de la sang*,¹² que havia estat publicada per primera vegada a les edicions La Mirada l'any 1928 (amb un cert escàndol a causa de la rivalitat amb *L'home que es va perdre* de Francesc Trabal, arran del premi Crexells d'aquell any, declarat desert), va tenir un «llançament» quasi dadaista per part dels membres de La Mirada, l'editorial de l'anomenat «Grup de Sabadell».

«Vidu permanent», segons J. V. Foix, Esclasans, que havia perdut la seva promesa durant l'epidèmia de grip del 1919, es va convertir en un doble del personatge que al poema XXVIII, al final dels *Petits poemes en prosa*, intitulat «Quina és la veritable», plora damunt la tomba de l'estimada, i que «com un llop atra-

¹² Barcelona: Males Herbes, 2020

pat al parany, ara roman lligat, potser per sempre més, a la fossa de l'ideal.» Del cas Esclasans se'n continuarà parlant, perquè amb la reedició d'algunes de les seves obres, sobretot les dels anys vint, pot passar a ocupar un espai que havia quedat buit en la literatura de la segona generació noucentista.

I arribem finalment al tercer baudelairià il·lustre: Ferran Canyameres. Francòfil, com els altres dos, editor a París i després a Barcelona durant els anys cinquanta, especialment amb el segell d'Albor que ell mateix va fundar, Canyameres havia traduït *Els paradisos artificials*, publicat a la Biblioteca de la Rosa dels Vents l'any 1938. És prou sabut, gràcies als treballs sobretot de Gustau Erill, de David Paradela i de Xavier Pla,¹³ que Canyameres va promoure i editar les traduccions al castellà de les obres de Simenon, signades per ell mateix però en gran part realitzades per tot un estol d'escriptors catalans il·lustres i per algun polític que en aquells anys de penúria econòmica i literària (finals dels anys quaranta i tots els anys cinquanta) es trobaven com qui diu a l'escapça. En l'ordre públic,

13 Erill i Pinyot, Gustau: *Ferran Canyameres. Entre la memòria i l'oblit*, Barcelona: Òmnium Cultural-Baula, 1999 (2^a ed.).

Paradela López, David: «Simenon, entre Canyameres i Sentís», *El Trujumán*, 20 de desembre de 2011.

Paradela López, David: «La traducción según Carlos Sentís», *Mala-partiana*, 27 de gener de 2012.

Pla, Xavier: «Ferran Canyameres, la creació de l'Editorial Albor i la fàbrica Simenon», *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 16 (2009), p. 75-86.

Canyameres va protagonitzar a París, durant la Segona Guerra Mundial, un afer «sonat», que va tenir una gran repercussió social i literària: el conflicte personal amb qui havia estat el seu gran amic i soci: Joan Puig i Ferrater.

La vida del Ferran Canyameres editor i traductor va ser també un drama –un drama, podríem dir, baudelairià. Baudelaire, en una de les seves cròniques, descriu amb ironia les cuites de Balzac per trobar un «negre» que li escrigui per al cap de poques hores uns articles que ja havia cobrat però que no podia confegir. Aquest seria també una mica el retrat de Canyameres dels anys quaranta i cinquanta, tot i que en el registre més secret de les traduccions: vegeu en tot cas l'article de Baudelaire intítulat «Comment on paye ses dettes quand on a du génie», dedicat a Balzac. Perquè Canyameres, en la seva empresa quasi utòpica de publicar Simenon, va fer mans i mànigues per trobar, per fer traductors. La llista és llarga i semianònima. Sota el nom F. Cañameras, que signa sempre amb el seu nom –per exigència de Simenon– les versions d'aquest autor que va publicant l'editorial Albor en castellà, hi apareixen traduccions d'ell mateix, però també d'un eixam d'altres traductors als quals aquella feina anònima permetia en molts casos de sobreviure: Just Cabot, Lluís Capdevila, Joan Comorera, Àngel Ferran, Josep-Maria Lladó, Manuel de Pedrolo, Frederic Pujulà i Vallès, Maria Dolors Raich i Ullán, Joaquim Romigosa,

Rafael Tasis, i potser també Blai Bonet, Jaume Canyameres (fill de Ferran Canyameres), Hortènsia Curell i Sunyol, Josep Maria Espinàs, Hermínia Grau, Joan Oliver, Jaume Passarell, Pau Planas, Cèlia Sunyol o Joan Vilacasa... En la fotografia cèlebre del consell de guerra contra Joan Comorera –exsecretari general del PSUC– i Ferran Canyameres, el 12 de setembre del 1956, es pot veure, a l'esquerra del banc dels acusats, Canyameres, estampa exacta de Maigret, el cèlebre «*commissaire divisionnaire*» de Simenon. A la seva esquerra, Joan Comorera, detingut juntament amb la seva muller mentre traduïa una novel·la de la sèrie de Maigret. I al fons, Josep Benet, l'advocat que defensava Roser Santacana, la muller. Si Simenon ja té un deix baudelairià, amb la seva preferència per les «*petites gens*» (la gent senzilla), pels detalls humils o miserables (la víctima que no duia mitjons, els interiors polits però sense res), per la injustícia acceptada amb resignació, els últims anys de Canyameres il·lustren de manera sublim aquest món simenonià.

Heus aquí, de manera poc o molt resumida, una passejada per Baudelaire. O més aviat a partir de Baudelaire. No amagaré que aquesta passejada, aquesta *flânerie*, la veig també com un mètode possible de recerca: recerca en totes direccions, basada en relacions i en coincidències, i de vegades en intuïcions, i aprofitant de biaix les noves eines –les noves armes– que tenim a l'abast: cercadors, catàlegs de publicacions

en línia, hemeroteques, fons personals a l'abast... Tot això gairebé sense alçar-se de la butaca, un privilegi que ens ha concedit, malgrat tot, la situació sanitària actual –i que recorda, en termes no tan crus, però, una altra epidèmia, la de la grip de 1918 i 1919, enmig de la qual es va erigir la generació d'escriptors-traductors que, alt per alt, hem comentat.

Els tres personatges als quals m'he referit més amunt tenen tres denominadors comuns: la passió per Baudelaire, és clar, que tradueixen i en part reescriuen en la seva obra pròpia i en la seva vida; i sobretot, en segon lloc, una francofilia atida per la Gran Guerra i per la necessitat «política» d'expandir-se en una altra cultura, la francesa, que els podia fer de trampolí. Hi podem afegir, més concretament, coincidències generacionals o bé històriques –sobretot la coincidència de tots plegats a París durant els anys 14-18, i els pas de tots tres, després, per la presó i l'exili.

En un altre pla, tota una munió d'obres i de personatges secundaris els fan d'acompanyants, com ara Pau Maria Turull o Joan Pérez-Jorba, o, més ençà, Maurici Torra-Balari. Guàrdia mateix, encara lligat a la Renaixença, enllaça pòstumament, com hem comentat en un altre text, amb el Laboratoire de Psychologie de la Sorbona, amb el seu director, Henry Beaunis (cunyat seu, autor de contes de ciència-ficció) i amb Raymond Roussel, que fa de conill d'índies, per dir-ho així, al Laboratoire. Tot això formant una gran xarxa,

al grat de l'atzar, de la troballa, de la correspondència –com la dels firaires que surten al caire de la crítica sobre Maseras, personatges i situacions de Baudelaire. D'aquesta manera preconitzem una lectura expansiva a partir dels nodes de la xarxa, sense direccions prèvies, com qui es passeja fent el badoc. Contràriament a l'erudit, que va descabdellant el fil fins a arribar al cap final, al *flâneur* no el preocupa desviar-se per camins desconeguts o foraviar-se per estranyes correspondències, perquè té la certesa que en algun punt, lligat a l'atzar, l'espera una troballa, una revelació, una quimera.

Triàleg entre Neus Bonilla, Xavier Pàmies i Antonio Toral

Modera: Josep Marco

[Adaptació a partir de la gravació de la conversa]

Neus Bonilla (Barcelona, 1990) és traductora i correctora. Ha traduït més de trenta obres de teatre, entre les quals *L'Inframón*, de Jennifer Haley (Teatre Lliure, 2017) i *La Venus de les pells*, de David Ives (Teatre Akadèmia, 2021). Juntament amb Carme Camacho, amb qui forma el tàndem de traducció i recerca teatral Rereescenes, ha engegat i coproduït projectes com ara *El preu*, d'Arthur Miller (estrenada al GREC el 2016 i amb gira per Catalunya fins al 2019) o, més recentment, *Nenes i nens*, de Dennis Kelly, un monòleg dirigit per Joel Joan que s'ha pogut veure a les sales Villarroel i Goya el 2020. En el camp de la traducció literària, col·labora amb editorials com Quaderns Crema, Edicions 62, Columna i Empúries tant traduint com corregint. Entre els títols que ha traduït hi ha *Química*, de Weike Wang (Empúries, 2019) o *Quan fèiem goig*, d'Imbolo Mbue (Quaderns Crema, 2021).

Josep Marco (Les Alqueries, 1963) és professor de traducció literària i d'estudis sobre la traducció a la Universitat Jaume I. Ha publicat diversos treballs sobre qüestions com ara la traducció de l'estil, els estudis traductològics basats en corpus electrònics, la didàctica de la traducció literària i les traduccions al català durant l'època d'entreguerres. Entre aquests treballs destaca el llibre *El fil d'Ariadna. Anàlisi estilística i traducció literària* (Eumo, 2002). També és traductor de literatura anglesa al català i, en menor mesura, al castellà. Entre els autors que ha traduït figuren W. H. Auden, Mark Twain, Herbie Brennan, Joseph Conrad, E. A. Poe i Gerald Brennan.

Xavier Pàmies (Barcelona, 1959) és un dels traductors literaris al català més actius. Ha traduït de l'anglès, el castellà, el francès i el portuguès. Compta amb un centenar llarg de traduccions d'autors com António Lobo Antunes, Jane Austen, Paul Auster, Karen Blixen, John Carlin, Cormac McCarthy, Charles Dickens, Emmanuel Dongala, Camara Laye, Harper Lee, Irène Némirovski, Eça de Queirós, Mordecai Richler, Philip Roth, J. K. Rowling, Salman Rushdie, J. D. Salinger, Albert Sánchez Piñol, José Saramago o Edith Wharton, entre molts altres. Les seves traduccions han estat guardonades amb el Premi Giovanni Pontiero i el Ciutat de Barcelona de traducció.

Antonio Toral és professor ajudant en Tecnologies del Llenguatge a la Universitat de Groningen. Es va doctorar en Lingüística Computacional a la Universitat d'Alacant i investiga en el camp de la Traducció Automàtica (TA) des de 2010. Els seus interessos de recerca inclouen l'aplicació de TA a textos literaris i a llengües minoritzades, i l'anàlisi computacional de traduccions produïdes per màquines i humans. Va coordinar el projecte europeu Abu-MaTran i va obtenir el guardó al millor article del congrés MT Summit 2019, pel seu treball sobre les característiques de les traduccions posteditades.

Josep Marco [JM]. Aquest any el diàleg es converteix en un triàleg, en una conversa a tres entre l'Antonio Toral, la Neus Bonilla i el Xavier Pàmies. I això té un motiu, i és perquè volíem parlar de la relació actual i la que hi podrà haver en el futur entre la traducció literària i l'ús de les tecnologies, en particular de la traducció automàtica. Com l'Antonio Toral és, jo diria, un dels capdavanters en la recerca sobre aquesta interfície entre traducció literària i traducció automàtica, vam pensar que la seva presència era molt recomanable en aquesta part del seminari. La Neus Bonilla i el Xavier Pàmies, com jo mateix, hem parti-

cipat en alguns experiments que ha dirigit ell. Així, tenim el punt de vista de l'investigador i el de les persones que hi participen.

Abans de començar, l'Antonio Toral farà una petita presentació dels resultats obtinguts fins ara en la recerca sobre la traducció literària i la traducció automàtica.

Antonio Toral [AT]. Moltes gràcies, Josep, per la presentació. Primer volia contextualitzar la recerca que hem fet, perquè aquest triàleg s'entengui millor. El meu propòsit no és convèncer ningú que hem d'aplicar la traducció automàtica a la literària, sinó que es faci recerca per veure quins són els efectes, quantificar i qualificar què es perd i què es guanya. Hi ha la percepció que la traducció automàtica no és aplicable a la literària, però no és res més que una percepció. Cal parlar sobre evidències, i per això hem fet aquests experiments.

És important parlar breument dels sistemes de traducció automàtica. El sistema de traducció automàtica és una eina. Aquesta rep una frase, per exemple en anglès, i la tradueix, per exemple al català. El que és important és com s'entrena aquest sistema. Allò que utilitzem són dades. N'hi ha de paral·leles (parells de frases: conjunt de frases en anglès i les seves traduccions humanes en català), amb què el sistema aprèn a trobar correspondències entre paraules, sintagmes, etc. També hi ha dades monolingües, que són opcionals.

En aquest cas el que tenim són frases en català, perquè el sistema aprengui quines construccions són naturals en català. Així es produeixen frases que sonen naturals.

Aleshores, en els experiments que el Josep ha esmentat, el que fem és comparar dos fluxos de traducció. El primer flux és el que normalment s'utilitza en la traducció literària, on un traductor, amb un processador de textos, passa del text en anglès al català. L'altre flux és el més comú en la indústria de traducció en altres tipus de text (flux postedicció), on el traductor treballa sobre un document en català, traduït per un sistema automàtic.

Hi ha hagut avanços en el camp de la traducció automàtica. El llibre electrònic ha facilitat l'alienació de textos literaris en diferents idiomes, per entrenar els sistemes a traduir textos literaris. També hi ha un nou paradigma, el de la traducció automàtica neuronal, que millora molt les traduccions i les fa més naturals.

Fins a on pot arribar la traducció automàtica en textos literaris? És un paradigma canviant, la traducció neuronal va avançant. El que vam fer és entrenar un sistema amb tots els textos literaris bilingües que vam trobar. Un cop traduïts els textos de manera automàtica, es va demanar a traductors del català que els avaluessin. Se'ls donava el context de la frase, i tres traduccions possibles. Dues d'elles estaven fetes per traducció automàtica i una era la traducció humana ja publicada. El resultat va ser que en un terç de les frases

no detectaven diferència, però que per dos terços sí que notaven que la traducció humana era millor.

El següent element d'estudi era si la traducció automàtica pot ser útil per assistir traductors professionals. I aquest és l'experiment on van participar la Neus, el Xavier i el Josep. Els traductors havien de traduir un capítol d'un llibre en dues condicions: un des de zero i un a partir d'una traducció feta pel sistema, on havien de posteditar. Els resultats van mostrar que l'ús de la traducció automàtica augmentava la productivitat, però que hi havia problemes: es van sentir limitats en la seva creativitat. També hi havia el problema de la segmentació; traduir per frases et dona una visió molt fragmentada.

L'últim element és si la traducció assistida afecta l'experiència lectora. Penso que aquesta és realment la pregunta, perquè sempre traduïm per algú. El lector se n'adona, gaudeix de la mateixa manera? En l'experiment liderat per l'Anna Guerberof, de l'any passat, el resultat va ser que no afectava l'experiència lectora. Vam avaluar, amb un qüestionari, la presència narrativa, l'empatia amb els personatges... i no hi havia diferències significatives. Però vam veure que el resultat era menys creatiu. Cal dir que la història que vam utilitzar no era gaire creativa, ni d'emocions fortes, i potser per això no va afectar tant l'experiència. Ara estem fent un nou experiment amb una història de Vonnegut, més creativa.

Per a concloure: fins ara, el que hem fet és mesurar l'aplicabilitat de tecnologies de traducció existents en la indústria per a textos literaris, i quantificar-ne i qualificar-ne els efectes. En el futur, la idea que tenim és fer un ús creatiu d'aquestes tecnologies. Hem de donar-los una volta, adaptar-les als requeriments dels textos literaris.

Aquesta faena no l'he fet a soles, vull esmentar els coautors de l'estudi: Sheila Castilho, Ana Guerberof, Joss Moorkens, Andy Way i Martijn Wieling, així com tots els traductors literaris professionals que hi han participat i el finançament de l'Associació Europea de la Traducció Automàtica i la Unió Europea.

JM. Molt bé, Antonio, moltes gràcies a tu per la presentació, que ens posa en context. Ara coneixem una miqueta millor quines preguntes es volien respondre i quins resultats s'han obtingut. Per tant, passem ja a la conversa, al triàleg. Seguint un guió, però, al mateix temps volia convidar els participants a desviar-se del guió sempre que ho considerin convenient. Un guió indica una mica la direcció en la qual s'ha d'anar, però no ens ha de constrènyer, no ha de ser una cotilla que no ens deixa respirar. Per tant, la primera pregunta aniria adreçada a la Neus i el Xavier: vosaltres, en la vostra pràctica traductora, feu servir eines de traducció automàtica o de postedició? I si no és així; feu servir alguna altra eina de traducció

assistida, com ara memòries de traducció o algun altre instrument tecnològic?

Neus Bonilla [NB]. Primer de tot, gràcies per haver-me convidat, és un honor! Entrant directa a la pregunta; jo personalment no les utilitzo, perquè moltes vegades t'acaben separant el text per segments. A part que no és gaire còmode, dins dels textos literaris és difícil que hi hagi repeticions, que es puguin propagar i que et serveixin. Fins i tot segments molt curts, que diries, ostres, aquest el tradueixo una vegada i ja me'l traduirà igual, doncs tampoc, perquè moltes vegades no el traduiràs de la mateixa manera més avall.

Dues eines que jo faig servir són Catma i Ant-Conc. Aquestes eines et permeten analitzar el text original i descobrir coses que potser no descobriries en una lectura més tradicional. Sempre que tradueixo primer lleixo tot el text, suposo que tots ho fem si no és que hi ha molta pressa. Però amb aquesta eina, per exemple, pots demanar que t'ensenyi quines són les paraules més freqüents que fa servir l'autor. Primer t'apareixen una llista de preposicions, articles... que no t'interessen, però llavors ja entra en matèria i, ostres, és interessant veure quines paraules fa servir amb més freqüència. També pots analitzar com es reparteix una paraula al llarg de la novel·la, si t'interessa analitzar una paraula, o amb quines paraules es relaciona una paraula, per la dreta i per l'esquerra.

L'última novel·la que vaig traduir, *How beautiful we were*, explica la lluita legal i emocional entre un poble africà fictici i una empresa petroliera americana que s'hi instal·la allà, al poble. Explica la lluita entre les dues parts perquè evidentment els nens comencen a morir i hi ha problemes. El títol de la novel·la fa referència al «que bé que estàvem abans que arribessin els americans». Aquest ús figuratiu de la paraula «*beautiful*», volia veure exactament a què feia referència. Ho tradueixes per «bonic», per «bell»? «Que bonics que érem?», «Que n'érem, de bells?». Finalment vaig triar «Quan fèiem goig».

Per fer-ho vaig analitzar si dins el text original apareixia la paraula «*beautiful*». El típic moment que apareix la paraula del títol i just hi remet, i és clar, l'has de traduir de la mateixa manera. Vaig fer la recerca de la paraula «*beautiful*» en tota la novel·la. Hi apareixia 19 vegades. És una paraula molt comuna, i feia referència a mil coses. Però identificar les vegades que feien referència a la bellesa de la comunitat, a aquell poble africà, em va anar molt bé, perquè em vaig poder corregir a mi mateixa i introduir-hi l'expressió «fer goig». O per exemple, la dedicatòria de la novel·la és «to my beautiful, beautiful children». Em va semblar que no era casualitat, que hagués fet servir la mateixa paraula, i vaig escriure: «als meus fills, que fan tan i tan de goig».

Aquesta eina va molt bé! D'un sol cop d'ull, veus totes les vegades que hi surt una paraula, com es rela-

ciona amb les altres, i si l'has de tenir en compte d'alguna manera especial. Evidentment, també pots fer una cerca en el PDF original, però no és tan visual.

A l'hora de corregir literatura, també la faig servir. Per exemple, l'altre dia corregia i em va semblar que l'autor feia servir tota l'estona l'article «en» enlloc d'«el», davant dels noms masculins. Però que més endavant passava a utilitzar «el». Amb aquesta eina li pots demanar fàcilment que et busqui tots els «en», «el», i els filtres perquè només et mostri aquells que es relacionen amb una paraula en majúscula, i tens en dos segons una llista. Molts cops també corregeixes coherència de criteris. I és una eina que és molt útil en aquest aspecte. No sé si els altres la feu servir, tu Xavier em penso que vas dir que no. Jo ho recomano, en tot cas.

Xavier Pàmies [XP]. Hola a tothom, gràcies per la invitació! Jo, realment, no faig servir cap d'aquestes eines i no sé, de moment no les he trobat a faltar, potser si les fes servir m'hi acostumaria, però de moment estic funcionant bé amb les eines tecnològiques bàsiques com el processador de textos, cercador de textos, diccionaris en línia, Reverso, Wordreference, la Viquipèdia... i moltes altres eines que em permeten comparar, com deia la Neus, elements com la freqüència d'ús. Però eines pròpiament de postedició o tecnologia per a la traducció, no.

NB. Cada novel·la també demana una cosa diferent.

JM. Un oient pregunta, Neus, pel nom de les eines que havies esmentat.

NB. Catma és en línia, no cal ni descarregar cap programa. Fins i tot et fa mapes i gràfics de les paraules, segons com es distribueixen i la freqüència amb què surten... és bastant divertit. També sé que hi ha gent que l'ha fet servir per comparar el seu propi estil com a traductor. Si tu compares dues traduccions del mateix text, i l'analitzes, també pots descobrir trets del teu propi estil. Si tens tendència a tallar frases, a fer-les més curtes o més llargues... sempre en comparació amb algú altre.

L'altra eina és AntConc que és un programet molt petit que també es pot alimentar de webs o de text. Amb l'original en PDF, pots extreure el text i a partir d'allà pots fer-hi cerques.

JM. Si em permeteu posar-hi cullerada mig minut, també es pot fer servir Sketch Engine que és una interfície que ens permet compilar corpus i consultar-ne alguns que ja hi són compilats. Per aquells qui treballen en universitats, almenys, és d'accés lliure i gratuït. Si vols analitzar un text que has de traduir, pots crear un corpus amb un sol text, i et permet fer-ne una anàlisi. Buscar unitats lèxiques individuals i col·locacions. De manera que si veus que una col·locació es repeteix

bastant, pots començar a preguntar-te si ho repeteix sempre el mateix personatge, de manera que tingui una capacitat caracteritzadora, si forma part de l'idiome del narrador, etc. Permet fer aquesta mena de detecció, que com ha dit la Neus abans, de vegades amb la lectura humana, per molt atenta que sigui, poden passar una mica desapercebudes. De vegades ens sobrevalorem, pensem que som lectors omniscients, i no ho som...

NB. O correctors infal·libles, i després veus que t'han passat per alt dos errors iguals i no els has vist...! És una manera de mirar el text que no és humana i per això és complementària i va bé.

AT. Si puc afegir una cosa molt breu: només volia esmentar que hi ha una tesi doctoral recent de Roy Youdale, qui després ha escrit un llibre, sobre l'ús d'aquestes eines per a traducció. El trobo molt interessant, perquè explica, des del punt de vista del traductor, com usa aquestes tècniques en tot el procés. En l'anàlisi del text d'origen, per comparar la seva primera traducció amb la segona... tot això.

JM. Gràcies, Antonio, per l'apunt. Podem seguir endavant amb la segona pregunta, que tenia a veure amb la comparació entre postedició de traducció automàtica i traducció humana, arran de la vostra experiència com a participants en aquests experiments dirigits

per l'Antonio i altres investigadors. Què diríeu que s'hi guanya i que s'hi perd?

XP. Ja ho ha comentat una mica l'Antonio. Et talla una mica les ales, ja et trobes una cosa feta. Pots tenir dues reaccions. Pots trobar-ho més o menys correcte, fer quatre retocs i donar-ho per fet. Ho humanitza perquè veus alguna coseta que grinyola, però veus que en general ja està bé. Però si ho fas des de zero, podria ser que se t'acudís una solució que literalment fos molt diferent, però que estigués transmetent molt més l'esperit d'aquell fragment. Depèn de la mandra, del cansament. Però hi ha el perill d'abandonar-se i cenyir-se a aquella estructura prèvia i fer la postedició amb aquests quatre retocs. Essencialment diria que la percepció que recordo de l'experiment és aquesta.

NB. Jo hi estic totalment d'acord. Sobretot, no necessàriament penso que hi ha d'haver una pèrdua de qualitat en el text final, si es fa una bona postedició, però la sensació va ser la mateixa que el Xavier. Hi ha el perill que com a traductor t'accontentis amb frases i que si l'haguessis fet des de zero, l'hauries fet millor. Realment vas molt interferit, tens l'original i la traducció allà. Jo em recordo intentant tapar l'original. Normalment, quan tradueixo literatura, tinc l'original en una pantalla, i la traducció a l'altra. I de tant en tant, quan ja he traduït i tinc el significat, intento oblidar-me de

l'original i llegir-me allò que he produït. Allà és on realment fas la feina de naturalitzar-ho tot. I això amb la postedició es pot perdre.

No hem contestat què es guanya. Jo crec que es guanya un augment de la productivitat. A mi em va sorprendre. Potser les nostres percepcions eren clarament que no ens havia ajudat, que ens havia restringit i no anava bé. Però es va poder demostrar que entre tots havíem anat un 36% més ràpid, i per tant sí que es guanya això. Tornant a les pèrdues, ara l'hem jutjat des del punt de vista de com pot quedar la traducció. Però des del punt de vista de la feina de la traducció, penso que també es perd una mica de valor de la nostra feina. Per això que deia el Xavier: per mi traduir és una feina molt creativa, molt gratificant, perquè és difícil. Quan aconseguies fer-ho bé, resoldre problemes que t'han costat molt, et sents gratificat. En canvi, amb la postedició, tenia una sensació molt diferent. Era molt avorrit, revisar allò que ha fet una màquina i corregir errors tipus gènere, articles, conjugació verbs... clar, canvia molt la feina. Prefereixo clarament traduir des de zero perquè tinc aquesta satisfacció. No sé si a tu també et va passar...

XP. Sí, sí, totalment d'acord!

JM. Antonio, potser en aquesta qüestió sí que podries dir alguna cosa més enllà de les percepcions de la Neus i el Xavier, que òbviament són molt importants. Jo per-

sonalment també les subscriuria com a participant. Però com a investigador que promou aquesta mena de recerca, podries donar-ne una mica d'informació.

AT. Estic d'acord amb tot el que han dit. En un experiment més recent, un traductor literari va posteditar una novel·la que va traduir fa 20 anys, i es va veure que es perd part de la veu en la postedició. Fa un parell d'anys, vaig comparar les característiques de les traduccions posteditades i des de zero. Es veia que aquestes característiques de les traduccions, que tendeixen a utilitzar un estil més simple, a tenir interferència de la llengua d'origen... eren més comunes en la postedició. Per exemple, si tradueixes un text anglès al català, s'hi veuen més les estructures de l'anglès. Només volia dir que les percepcions coincideixen en aquest cas amb un experiment quantitatiu que vam fer després.

NB. Sempre he tingut clar que m'agrada més traduir que corregir, jo crec que és per la creativitat. Em pensava que era una cosa meua, però en llegir l'article dels resultats del teu experiment, vaig veure que era bastant generalitzat, que tots els traductors s'havien sentit igual i vaig pensar, mira, no estic sola.

JM. Ens desviem una mica del guió perquè ens arriba una pregunta per al Xavier sobre els diccionaris que fas servir quan tradueixes, si els podries explicitar.

XP. Tinc una llista per aquí davant. Consulto *Diccionario Reverso*, que és el Collins fet en línia, *WordReference*, que és com un xat, la Viquipèdia, on salto d'una llengua a l'altra, el *Victionary*, el *Linguee*... Tinc l'*Oxford British Dictionary*, els 24 volums dins l'ordinador, no en línia. Aquest em resulta utilíssim, sobretot per coses que no surten en altres diccionaris. En aquest sentit, el *Diccionari etimològic* de Coromines. Consulto bastant, per tota l'època d'entreguerres, l'*Espasa-Calpe*, que tinc a casa en paper. També el *Català-valencià-balear*, el *DIEC*, la *GEC*... Un que no sé si es coneix prou, d'en Joaquim Rafel, que és el *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*, que és una joia. Et dona moltes excepcions i inclou un corpus grandíssim, el corpus textual de llengua catalana. També miro molt el *Lèxic obert flexionat de català*, per qüestió de rimes. L'*Urban Dictionary*, per exemple, per coses més d'argot. També utilitzo el meu propi glossari, que em serveix molt, a mi. Em diuen que soc molt generós per compartir-lo a la meua pàgina web, però trobava un escàndol no fer-lo públic. N'utilitzo més, però tampoc vull ser exhaustiu.

JM. La propera pregunta és d'aquelles que ja ens fan baixar una mica més al detall. Té a veure amb els elements lingüístics que, segons l'experiència que heu tingut com a participants en els experiments, amb més assiduitat calia corregir. On calia intervenir més, quan estàveu posteditant.

NB. Com us deia abans, et trobaves corregint tota l'estona articles. La màquina no posava mai l'article davant dels noms. Incoherències de gènere, també. En el meu cas, un personatge es deia Siri, i ho havies de passar tot al femení. O la tria lèxica, en general. En casos de polisèmia, moltes vegades la màquina no tria l'opció bona i feia bastanta gràcia.

Per exemple, en un fragment d'una rèplica d'un diàleg deia: «if we keep the treaty, they'll still strike» i la màquina va traduir: «si mantenim el tractat, encara faran vaga». El sentit era que «encara que complim el mandat, ens atacaran igualment». O, per exemple, «Mat sniffed», ho traduïa literal per «la Mat va ensumar». Però, és clar, era un «sniffed» en el sentit de «la Mat va fer una ganyota de reprovació». Tota l'estona tenies la sensació que la tria lèxica era desencertada. També amb els temps verbals. La partícula «would» sempre la traduïa en condicional, i ja sabem que no sempre és així. O amb el llenguatge figurat: «honestly girl, you should be beyond this things at your age». Traduïa: «sincerament, noia, hauries d'anar més enllà d'aquestes coses a la teva edat». Com a traductor, tu veus que cal traduir: «sincerament, noia, a la teva edat ja no les hauries de fer, aquestes coses».

Aquest últim exemple em va bé per parlar de la cohesió en general, perquè il·lustra una mica els problemes de cohesionar un text que s'ha traduït per segments. Jo intentava tapar l'original i intentava imaginar

aquells fragments com un tot, per donar-li una cohesió, que és diferent en les dues llengües. No sé si, Xavier, en aquest sentit...

XP. Sí, sí, només remarcaria el tema de la inversió de la frase. En molts casos, la frase l'has de girar perquè quedi natural, i això la màquina no ho feia. Potser l'Antonio ens dirà que acabaran incorporant prou algorismes perquè sàpiga fer-ho bé. Per exemple, «Siri sighed as she walked down the path back to the city». I aquí el «as she walked», ho poso al començament: «Mentre enfilava el camí de tornada a la ciutat, la Siri va deixar anar un sospir.» Això era un fet molt recurrent, a part d'aquestes coses que encara no detecta, com les marques de gènere.

JM. No sé, Antonio, si voldries afegir-hi alguna cosa.

AT. Hi estic d'acord, però voldria puntualitzar que la cohesió entre frases és un problema per aquest sistema, que tradueix una frase a la vegada. Però aquest experiment es va fer fa tres anys. Un avanç actual és que podem entrenar el sistema perquè tradueixi blocs de 10 frases. No té el context de tot el capítol, però és una millora substancial.

NB. Sí, hi havia segments en anglès on dues frases funcionaven separades per un punt però tu veus que, si les uneixes, en català funcionen millor. Tinc un

altre exemple, que il·lustra això que deia en Xavier d'«ui, a vegades em puc tornar gandul i donar per bona una frase que no ho és», perquè de vegades gramaticalment les frases eren correctes, però hi ha alguna cosa més enllà: «the Hallandren will do what they want, which is fine by me as long as they leave us alone». La màquina va dir: «els Hallandren faran el que vulguin, cosa que em sembla bé, sempre que ens deixin en pau». Val, sí, però funcionava millor així: «mentre ens deixin tranquils, els Hallandren que facin el que vulguin». Hi ha hagut una inversió dels elements, perquè com a traductor et plantejes: ben bé, què vol dir aquest personatge i com ho diria en català. És una mica això...

JM. Estic segur que serem capaços en el futur d'anar precisant més aquests aspectes que la màquina no fa bé. Hi ha una pregunta del Miquel Cabal, que diu: Quan les formes repetides no coincideixen plenament i presenten variacions, justament perquè hi intervé l'element humà, l'autor, totes aquestes eines es poden aprofitar?

NB. No entenc ben bé a què es refereix... a fer servir un programa de traducció assistida?

AT. Si la frase és pareguda, però no coincideix al 100%, caldria una memòria de traducció per a veure com l'has traduït anteriorment.

XP. Jo suposo que es referia una mica al que havia dit la Neus, que pots trobar un verb o qualsevol partícula que en l'original surt igual unes quantes ratlles o pàgines més enllà, i tu veus que s'ha de traduir diferent. No saps si la màquina serà capaç de fer-ho. Tu no estàs obligat a traduir aquella paraula de la mateixa manera sempre. Això passa molt amb els correctors. Els correctors tenen solucions molt diferents, en funció de en quin context es troba. No sé si anava per aquí, la pregunta del Miquel.

JM. Jo crec que vol dir coses que es repeteixen amb una certa variació. Hi havia una altra pregunta, també d'en Miquel, que diu: pot ser que anem més de pressa, però perdem l'atenció en els detalls perquè ens fem de la màquina?

NB. Sí, jo crec que és això que hem dit, que donis per bones solucions que són millorables.

XP. Jo la sensació que he tingut, amb tot el respecte pels tallers d'escriptura, és que hi ha un tipus de literatura recent, més neutra, més estàndard, tant en anglès com en català, que pot ser més fàcil de traduir per una màquina, però sembla que no té tant estil, moltes vegades. És més estàndard, més freda segons com, i és més fàcil que una màquina ho tradueixi, però pots anar a parar amb un estil on falta color.

NB. Sí, jo t'entenc.

JM. *Hi ha una tercera pregunta del públic: Voldria preguntar què us ha semblat la traducció automàtica de les unitats terminològiques especialitzades.*

XP. Ara mateix no tinc present això.

NB. No sé, en el context de la literatura, què vol dir especialitzades, no sé si serien les pròpies d'aquell llibre o autor. Jo recordo que els elements que eren propis del llibre, la màquina no els sabia traduir perquè hi has de posar inventiva. Sé que no anava per aquí la pregunta, però és clar, no et trobes unitats terminològiques especialitzades. Potser sí que trobes que hi surt per exemple tota la fauna anglesa... potser sí que t'ajudaria, no ho sé...

JM. *En la literatura fantàstica el que passa de vegades és que la terminologia moltes vegades és inventada, és la que pertany al món de ficció que s'ha inventat. Aleshores suposo que primer hi ha un pas creatiu, de veure quina seria la millor manera de reproduir allò. Després hi ha un altre pas que és el controlar-ho al llarg del text perquè hi hagi una certa coherència en la solució al problema. No sé si la pregunta anava per aquí o estava pensant més en unitats terminològiques reals.*

AT. Hi ha un article d'Oliver Čulo que parla sobre els efectes de postedició en unitats terminològiques. Sobre la terminologia de mons fantàstics, estic

d'acord que si el sistema no ha vist aquests termes... què hi pot fer, no? Una cosa que ens vam adonar quan vam avaluar dotze llibres, des de l'*Ulisses* fins a l'últim *Harry Potter*, és que per l'últim *Harry Potter* el sistema anava molt bé perquè, és clar, ja havia vist tots els anteriors, havia vist mil frases de *Harry Potter*.

XP. El sistema aprèn, això és evident.

AT. És clar, això també obre la possibilitat que si un traductor té totes les seves traduccions en una memòria es pot continuar entrenant la màquina perquè vagi una mica més cap a les traduccions que fa el traductor, és el que es diu *fine-tuning*.

JM. *Molt bé, si us sembla passem a la següent pregunta. Fins ara hem parlat bastant de defectes que té la traducció automàtica, de coses que no ens satisfan quan estem posteditant, però podríem preguntar-nos per l'altra cara de la moneda: en algun moment ens hem sorprès per la bona qualitat d'una traducció automàtica?*

XP. A veure, sí que hi havia algunes solucions que eren encertades, encara que et faltés aquell *fine-tuning* a l'hora de la postedició. Però en general, quan les estructures eren molt iguals en anglès i en català, i no calia canviar l'ordre de la frase, per exemple, i no hi havia complicació sintàctica, funcionava.

NB. Exacte, funcionava en frases curtes i que es podien traduir bastant literals. «Deadlin gritted his teeth». La traducció era: «Deadlin va serrar les dents», i dius, *olé!* Un altre: «She continued on towards the palace»; «va continuar cap al palau». «I don't see what the problem is»; «no veig on és el problema». Totes són millorables, però n'hi ha que deies, ah mira, bé, avall! En frases curtes i bastant literals. Crec que a l'Antonio li vaig arribar a dir literalment: «I only see the point in oral translation with short sentences.» Realment, amb aquestes funcionava.

AT. Sí, en l'anàlisi es va veure quines traduccions del sistema no s'havien tocat gens, i eren frases curtes i molt senzilles.

JM. Tenim una altra pregunta: si la traducció ja tendeix a ser més estàndard, més lingüísticament conservadora, la traducció automàtica no accentuaria molt aquesta tendència?

NB. Jo penso que sí, que com vas més interferit, més restringit, més enganxat a l'original, t'acaba quedant una traducció més tirant cap a l'original. L'Antonio ja ho va demostrar amb l'experiment. Realment, l'avanatge de traduir des de zero és la creativitat. Per la resta, si es fa una bona feina de postedicció, ja queda una cosa ben feta. Però hi ha aquest punt d'anar una mica més enllà i donar-li aquest toc.

JM. Us faré dues últimes preguntes perquè contesteu molt breument: Creieu que és imaginable a curt termini que la postedicció esdevingui el mètode predominant en la traducció de textos literaris?

XP. A curt termini no ho veig, ni a mitjà. I espero que així sigui perquè, si no, què farem? Però això que ens ho comenti l'Antonio. La quantitat de variables que s'han d'entrar en un programa de traducció automàtica, penso que és tan monstruosa... Jo quan tradueixo, primer llegeixo l'original. I quan el llegeixo, l'estic veient. Estic veient com somriu el protagonista que està escoltant l'interlocutor. I això em recorda a alguna vegada que el meu pare, el meu germà o el meu amic havia fet un comentari semblant. Tinc tota una sèrie de records i emocions de coses que he viscut jo... però la màquina és cega en aquest sentit, no té aquesta visió de l'escena. Només té les paraules, però no se li poden introduir aquestes emocions i imatges de records.

NB. Enllaçant amb això que diu en Xavier, jo en l'àmbit de la literatura no ho veig. La intel·ligència artificial ja ha arribat a fites molt importants en altres camps com la música o la pintura. S'ha creat un Rembrandt nou, *The Next Rembrandt*, perquè s'han pogut analitzar els paràmetres de la seva obra. Amb la música passa el mateix. Però en literatura hi ha aquesta cosa que deia en Xavier, que és tan vast allò que hauria de saber una màquina per poder traduir, que jo penso que encara

està molt lluny de poder arribar a fites importants. Per exemple, encara no hi ha cap poema automàtic que funcioni, que emocioni. A curt termini no ho veig, ni a mitjà tampoc. La literatura està plena de sobreentesos, d'intencionalitats, d'entre línies... Recorrem a la memòria, és tot molt eteri per poder-ho traduir en paràmetres que es puguin analitzar i reproduir.

JM. La darrera pregunta l'adreço a l'Antonio, que n'ha parlat abans: penses que la traducció automàtica es podria utilitzar en altres contextos diferents a la post-edició?

AT. Sí, m'agrada molt eixa pregunta. Després d'aquest experiment queda clar que la postedició no és la millor manera per a textos literaris. Però sí que hi ha altres coses, per exemple. Pensem en un llibre en anglès que s'ha escrit fa 100 anys i no ha estat traduït al català. La traducció automàtica permet a un nadiu de català que té, diguem, un B1 d'anglès, llegir el text original i recolzar-se en la traducció automàtica. Aquest ús em sembla prou interessant.

Un altre seria fer ús de la tecnologia per trobar solucions addicionals, per anar a cercar coses, en un diccionari per exemple. Penso que es podria utilitzar la traducció automàtica d'aquesta manera. No com alguna cosa que has de corregir: el traductor fa la seva traducció i pot demanar al sistema traduccions addicionals de diferents tipus. La més fidel, la més literal o la que siga

més lliure... La traducció automàtica com a font d'idees addicionals. Però, per a això, hem d'entrenar els sistemes d'una altra manera, no per a imitar traduccions humanes, sinó per complementar el traductor.

JM. Molt bé, doncs sembla que anem molt justos de temps, per tant, hem de posar el punt final aquí, però no sense abans donar-vos les gràcies a tots tres per les respostes i comentaris. Sortim tots amb més idea de què s'hi cou en aquesta intersecció entre la traducció literària i l'automàtica.

NB, AT i XP. Gràcies!

Pa amb oli, o què volem?

*Izaskun Arretxe, Carlos Mayor,
Núria Molines i Doug Suttle
Modera Miquel Cabal*

Miquel Cabal Guarro (Barcelona, 1977) és traductor literari de rus. Llicenciat en Filologia Eslava i doctor en Lingüística, ha publicat una trentena de traduccions de narrativa i teatre d'autors com Platónov, Dostoievski, Dovlàtov, Tsvetàieva, Txékhov, Kharms, Tolstoi o Petruixévskaja, entre d'altres. Va rebre el Premi Vidal Alcover 2014 de l'Ajuntament de Tarragona per *Petersburg*, d'Andrei Beli. Compagina la traducció amb la docència a la UB, la UPF i la UOC, on imparteix assignatures de traducció, lingüística, llengua catalana i literatura russa. És vocal de l'AELC i vicepresident del Consell Europeu d'Associacions de Traductors Literaris.

Fronts oberts i feina feta

Carlos Mayor

Carlos Mayor és traductor de llibres, periodista i professor del Màster en Traducció Literària i Audiovisual de la Universitat Pompeu Fabra. En l'actualitat presideix l'Associació Professional de Traductors i Intèrprets de Catalunya (APTIC) i forma part del Grup de Treball en Traducció Literària i Copyright de la Federació Internacional de Traductors (FIT).

M'agradaria començar subratllant la importància de la tasca que fan les associacions de traductors i d'autors en fronts molt diversos. Aquest pa amb oli que volem, aquestes demandes nostres com a col·lectiu, van canviant al llarg dels anys en gran part perquè anem avançant gràcies a la feina de les associacions. Tot i que encara tenim moltes reivindicacions, algunes d'històriques i altres de més noves, crec que el nostre discurs no és ni ha de ser catastrofista. Avancem. Anem a més. I ho fem amb força de la mà de les associacions, com l'AELC o com l'APTIC, que jo represento avui aquí, i també de la mà dels paraigües que ens acullen:

el Consell Europeu d'Associacions de Traductors Literaris (CEATL) per a tots els traductors editorials d'Europa i la Federació Internacional de Traductors (FIT) per als traductors de tota mena, editorials o no, de tot el món.

Dit això, encara queda molta feina a fer. Hi ha pendent, per exemple, la transposició de la directiva europea en matèria de drets d'autor i drets afins al mercat únic digital, que recull expressament la feblesa dels autors i que parla de la negociació col·lectiva com a possible via d'actuació. Aquesta transposició suposa una oportunitat excel·lent per incorporar a la nostra legislació una millor protecció dels titulars de drets en general i dels professionals de la traducció en el nostre cas en concret. Seria bo que de tot aquest procés sortís amb possibilitats d'aconseguir la remuneració «adequada i proporcionada» de què parla el text europeu i, sobretot, amb un nou marc on la transparència i el respecte a la legalitat imperessin.

I és que la llei, en l'actualitat, ho deixa de banda en un bon grapat de casos. Dues de les esferes del sector editorial on això succeeix amb més freqüència són la de la literatura infantil i juvenil, en especial en el cas dels àlbums il·lustrats, i la del còmic. Són dos dels camps amb més empenta i més títols publicats i, malgrat això, on pitjors condicions trobem. El problema és ben senzill: hi ha un bon grapat d'editorials a casa nostra que paguen tarifes irrisòries, que no treballen

amb traductors professionals, que no respecten la Llei de la Propietat Intel·lectual, que no envien liquidacions o que, directament, es neguen a signar contractes de cessió de drets de traducció, la qual cosa fa que els llibres que publiquen siguin, diguem-ho amb claredat, edicions il·legals.

Cal fer un esforç entre tots perquè aquesta precarietat sigui cosa del passat. Hem de defensar la llei a tots els nivells i denunciar les males pràctiques. Sembla que encara sobrevisqui el mite que els llibres il·lustrats i els còmics són publicacions de segona categoria, i de fet els mateixos editors són els qui el fan perdurar quan actuen d'aquesta manera. Es tracta d'obres molt especialitzades amb unes dificultats de traducció específiques ben complexes i cal que hi treballin professionals competents, però això cada dia es fa més difícil si un bon grapat dels nostres editors no es comprometen amb el respecte dels drets morals i econòmics dels autors de les traduccions.

El CEATL i la FIT ja fa temps que col·laboren per promoure les bones pràctiques editorials en el cas de la traducció de literatura infantil en països del nostre entorn, amb iniciatives que es concreten i es concreten amb activitats a la Fira de Bolonya i altres indrets i amb acords amb diferents organismes i entitats. Tots hi hem de participar. Sovint sembla que les reivindicacions dels traductors editorials se centrin de manera gairebé exclusiva en l'augment de les tarifes, i és cert

que sense unes tarifes dignes no podrem avançar, però les bones pràctiques impliquen molt més i la transparència, la professionalització creixent del sector i l'esperança de la negociació col·lectiva han de tenir un paper destacat en tot plegat.

I a partir d'aquí, i en aquest esperit d'evitar el catastrofisme, m'agradaria acabar parlant d'altres aspectes de la tasca de les associacions professionals, a banda de l'activitat més institucional que fan tant en l'àmbit nacional com internacional. Per a molts de nosaltres, han estat i continuen sent una via d'aprenentatge constant i una riquesa molt important en el nostre dia a dia. L'ampli ventall de cursos, xerrades, congressos i seminaris com aquest històric de l'AELC ens guien en el nostre desenvolupament professional. I els programes de mentories són, per exemple, una gran manera de fomentar la col·laboració entre generacions, entre els traductors amb més experiència i els qui arriben al mercat professional, que estimula l'intercanvi d'experiències i coneixements i que resulta molt enriquidora per a tots els implicats.

També tenim els serveis d'assessorament fiscal i legal, fonamentals per als traductors de tota mena però potser especialment per als qui, com els qui treballen al sector editorial, hem de signar contractes amb freqüència. I a més hi ha les llistes de distribució, les assegurances col·lectives en terrenys com el de la responsabilitat civil, els models de contracte negociats

amb els editors, les borses de treball, els descomptes exclusius... Tot això, d'una banda, acompanya molts professionals en l'exercici de la seva activitat i, de l'altra, fa ben gratificant la tasca de tots els qui col·laboren desinteressadament en la gestió de les associacions. Queden molts fronts oberts, tenim un bon grapat de reivindicacions i continuarem demanant el nostre pa amb oli, però no hem de perdre de vista tot el que ja tenim.

Pa amb oli, però també amb tomata i pernil: presents i futurs de la traducció editorial

Núria Molines Galarza

Núria Molines Galarza és traductora literària, audiovisual i intèrpret. Ha traduït més de cinquanta obres del francès, l'alemany i l'anglès al català i al castellà, sobretot de narrativa i assaig, d'autores com ara Ursula K. Le Guin, Sibylle Berg, Mary Karr, Kate Millett o Olympe de Gouges, i d'autors com Ernst Toller, Mark Fisher, Romain Rolland, Fredric Jameson o els germans Grimm. Compagina la seva tasca com a traductora amb la docència, com a professora associada de Traducció Literària a la Universitat Jaume I de Castelló, i professora convidada en el màster de Traducció Audiovisual de la Universitat Europea de València. Intenta acabar la carrera de Filosofia (UNED) i fer una tesi sobre el pensament de la traducció de Jacques Derrida.

Han passat vora nou mesos des que Izaskun Arretxe, Carlos Mayor, Douglas Suttle i servidora –veus des de la professió, l'acadèmia, l'edició, l'associacionisme i les institucions culturals– ens vam aplegar al voltant de les preguntes del traductor Miquel Cabal. I dic al voltant de les preguntes ja que, malauradament, per la situació pandèmica, no vam poder parlar-ne en persona. És veritat, ja han passat vora nou mesos i, en

certa manera, aquell present del món de la traducció literària del qual parlàvem aquell 6 de març hui té una cara molt semblant. Potser el futur també, tot i que debats com els que hem vist recentment –l'ús de la traducció automàtica en sectors creatius com el literari o l'audiovisual, o els inicis de canvi en la postura d'Europa pel que fa a la negociació col·lectiva en sectors com el nostre– han afegit nous ingredients a aquesta llesca de pa que vam intentar amanir plegats.

*

Un dels ingredients que més vam esmentar en parlar del futur com a sector va ser la força de les associacions, molt presents en tot el debat com a espais de suport i intercanvi d'informació, vitals per a la nostra feina i per poder defensar els nostres drets tant individuals com col·lectius dins del sector editorial. Parlant-ne, recordava els primers passos com a traductora de llibres, sense haver sentit mai a parlar de la llei de propietat intel·lectual; sense saber com havia de ser un contracte; què era una holandesa o quines eren les tarifes més habituals. I recordava que entrar a formar part d'una associació, en aquest cas, d'ACE Traductores, va ser un autèntic salvavides. Si bé no podem sindicar-nos ni –de moment, esperem a veure què diu Europa pròximament– iniciar negociacions col·lectives, sí que podem treballar plegats dins del marc de l'associacionisme. Una implicació que ens torna molt més del que potser donem i ens ajuda a

crear una xarxa més enllà de la llinda del despatx. I que, per què no dir-ho, ens converteix en millors professionals, més conscients de la situació del sector, les seues pràctiques, agents, processos i funcionament intern. En especial, per a les persones que comencen a entrar-hi ara o que acaben els seus estudis, les associacions són una xarxa de seguretat, un acompanyament en els primers –i tremolosos– passos que faran. Ens permeten caminar per un camí més planer, més net de males herbes que han arrencat les persones que hi van passar abans que nosaltres. (Ja en creixeran, de noves, i potser ens pertocarà arrencar-les.)

La circulació de la informació entre companyes que ja han treballat per les editorials que ens fan un nou encàrrec, sobre pràctiques dolentes (o bones) en el sector o, en qüestions més properes a la tasca diària, com ara la traducció d'un joc de paraules que no hi ha manera que quede bé, és una de les eines més valuoses que tenim. Ben al contrari del que diu el tòpic –que la nostra feina és molt solitària–, certament, poques vegades m'he sentit sola al món de la traducció editorial: tant per les veus dels personatges que m'acompanyen en les hores diàries de feina com per la de les companyes i companys amb què visc en intercanvi constant. I no només de manera virtual –de vegades Twitter sembla la «rue 13 del Percebe», però tota habitada de gent del món de la traducció–, sinó també presencial. A la taula rodona, Carlos Mayor i

jo coincidíem: les residències de traducció són, probablement, un dels millors tresors de la professió. I no només pel fet de poder traduir «lluny del brogit mundà» en llocs meravellosos –com Arles, Looren o Banff–, sinó perquè el contacte amb traductors d'altres països ens ajuda a tenir el radar ben sintonitzat. I no només pel que fa a qüestions comparatives de tarifes, bones pràctiques o legislació, sinó també per la banda del brou literari (novetats i joies oblidades) que, potser, podrem aprofitar per fer propostes de traducció quan tornem a casa, amb la maleta plena de llibres. De vegades trobe que som tots en un gran despatx (virtual).

A banda de les reflexions que vam compartir sobre l'associacionisme i la circulació d'informació entre col·legues, una de les qüestions més rellevants que s'hi van tractar, probablement, va ser la importància de treure-li un xic de romanticisme a la nostra tasca. Així, cal començar a deixar ben clar, ja des de la universitat, que la nostra feina va molt més enllà de picar tecla o saber trobar el mot adient. És clar que és fonamental saber traduir referents culturals o trobar-li el to a una autora, però no hem de deixar mai de banda que és fonamental saber de qüestions molt menys «literàries», com ara la legislació de propietat intel·lectual, com s'ha de fer un contracte legal o la diferència entre facturar per holandesa o per 2.100 caràcters. La nostra cara professional no només es veu quan lliurem una

traducció ben feta, sinó per tot allò que passa fins i tot abans d'encetar-la.

Jo, que visc una mica escindida entre el vessant professional i l'acadèmic, en el grau de Traducció i Comunicació de la Universitat Jaume I, mire d'ensenyar l'estudiantat no només a traduir, sinó a ser traductors i traductores en aquest sector, de vegades tan complex, tot i que tan gratificant. Ser traductora també és saber negociar, saber dir que no a una tarifa que no et permet viure de manera decent o que dinamita els estàndards del sector; és explicar-li a un editor com ha de ser un contracte en condicions si pretén que signes un paper dubtós; també és saber com s'ha de facturar i portar els llibres de comptabilitat. Només així podem aconseguir que la passió no passe per damunt de la professió i aconseguir que aquest siga el nostre pa (amb oli, tomaca i pernil).

Malauradament, quan les alumnes de traducció literària arriben a l'assignatura de tercer, la primera d'aquesta especialitat, el que més trobe al començament és desànim: no se'n pot viure, de la traducció literària. Aquesta frase, com un virus que s'escampa entre l'estudiantat, de vegades per boca d'alguns membres del claustre –que potser poc ha vist del món que hi ha més enllà del seu despatx– ens obliga, des de l'àrea de literària, a intentar desactivar aquest discurs des del primer dia. Un discurs sens dubte pernicios, perquè l'únic que aconseguim és que ja des de l'etapa universitària es

considere aquesta branca una afició, un divertiment, una utopia poc realista. Així, si demà alguna d'aquestes persones rep el seu primer encàrrec de traducció editorial... quins ànims tindrà per barallar, per demanar el que li pertoca? Doncs pocs. Fins i tot se sentirà privilegiada d'haver rebut una oportunitat així. I potser el primer dia la jugada sembla bona, però la decepció serà gran quan intente pagar el lloguer amb entusiasme o visibilitat. Desactivar aquest discurs tot parlant de les dificultats d'aquesta feina, dels seus problemes i de tot el que hem de lluitar per millorar les nostres condicions de treball –que, sens dubte, podrien ser infinitament més positives– també és feina nostra com a docents.

Així, una de les tasques més importants que tenim des del món de les associacions i des de les universitats és obrir canals de comunicació amb les persones que demà formaran part del sector. (I quin goig veure que hi havia estudiants seguint la taula rodona!). Hem de poder transmetre tot el que implica que, per llei, se'ns reconega com autores i autors d'obra derivada: l'obligatorietat de signar un contracte –fins i tot en aquelles branques del sector que, tradicionalment, hi han estat més reticents, com ara el còmic o la literatura infantil i juvenil–; del que implica un avançament i els percentatges de drets; de la possibilitat reconeguda per contracte a revisar les correccions i autoritzar-les –o no, amb arguments–; de rebre les liquidacions anuals; exemplars justificatius, etc.

I no només pel que fa a la part jurídica, sinó també per la nostra posició dins del sector editorial, com a agents del polisistema literari i part fonamental del desenvolupament de la nostra llengua i la nostra cultura. Aquest és, potser, un dels aspectes que més ha canviat i que crec que més canviarà en els anys vinents. La nostra visibilitat com a col·lectiu –encara escassa, però creixent– aferma la nostra posició com a agents culturals de la llengua d'arribada. I no només per *com* traduïm, per les xicotetes decisions i estratègies que deixen petja –més o menys marcada– en l'imaginari col·lectiu, sinó per *quins* llibres ajudem a posar en el mapa, *quins* autors o autores rescatem de l'oblit mitjançant propostes de traducció; per *com* acompanyem l'obra amb pròlegs, notes o, tot simplement, un parell de reflexions en xarxes socials o presentacions del llibre en qüestió. La visibilitat, de vegades, no només ha de ser exterior, sinó també interior: hem de ser capaços de veure'ns a nosaltres mateixos, de saber quina és la nostra responsabilitat envers el sector i envers el món de la cultura en general. Només si comencem a mirar cap a dins, a reconèixer el paper que tenim i el lloc que ocupem, serem visibles per a la resta del món i deixarem de ser «fantasmes» que teclegen al despatx solitari; només així tindrem veu, cos, i, per tant, futur.

Pa amb oli, o què volem?

Doug Suttle

Douglas Suttle és professor, traductor i editor de Fum d'Estampa Press, una editorial dedicada a la traducció a l'anglès d'obres de literatura catalana. Fa més de deu anys que viu i treballa a Catalunya, ha traduït a l'anglès autors com Narcís Oller, Jordi Llavina i Josep Maria Esquirol, i ha publicat traduccions d'obres de Ferran Soldevila, Llorenç Villalonga, Jaume Subirana, Raül Garrigasait i Joan Maragall, entre d'altres.

La traducció és un procés sovint molt solitari. El traductor es troba davant d'una pantalla en blanc amb una tasca llarga i àrdua per davant. També és, a vegades, una tasca força ingrata amb les editorials que exigeixen girs sobrehumans en projectes que requereixen reflexió i concentració que, sovint, superen fins i tot les exigències d'haver escrit l'original. I una vegada s'ha entregat la traducció i aquests amor i odi que l'han envoltat durant el que ha semblat un període de mesos i setmanes (o eren dies?), ve l'espera. L'espera per veure els resultats del treball, la resposta de l'editor i

les edicions inevitables. Després es publica el llibre abans de ser, fins i tot, promocionat pels mateixos traductors. S'ha parlat molt a la indústria del llibre, del moviment «*name the translator*», i personalment crec que és molt necessari. Al cap i a la fi, és la seva obra la que llegeix el lector, la seva tria de paraules i frases. Aniria encara més enllà: no només els anomenaria sinó que els tractaria com a part integral, com els escriptors literaris que són. Finalment, hi ha els diners, i aquí és on sento afinitat per les dues cares del trencaclosques: la del traductor i la de l'editor. El traductor s'ha d'adaptar als preus de l'editor o hauria de ser al revés? Hi ha arguments per a tots dos punts de vista, però encara no estic segur en quin hi estic més d'acord. Com sempre, es tracta de trobar un terme mitjà que funcioni per a tothom. Una cosa que val la pena comentar és que la publicació de literatura traduïda depèn del finançament d'organismes governamentals o d'altres institucions, i quan la burocràcia d'aquests partits s'interposa en el treball o la gestió de les convocatòries de subvencions i els pagaments posteriors, sovint l'últim de la fila, que és sempre el traductor, acaba sent el que més pateix. És una vida dura i inestable i, francament, el finançament a través d'una editorial apassionada i ambiciosa és un salvavides per a aquests artistes, per a aquests escriptors.

Com a editor, una de les parts més gratificants de la feina és poder tractar amb traductors literaris.

Poder llançar idees, compartir projectes amb ells, fer edicions d'anada i tornada, i discutir títols i autors dels quals mai no he sentit parlar; tot això és un plaer que em recorda per què em vaig posar en aquest negoci. Les presentacions, els suggeriments i la conversa general converteixen el que pot ser una tasca bastant aïllada en una cosa molt més impulsada per la comunitat, i sempre estic agraït d'escoltar propostes i idees de traductors i escriptors. De fet, com que els traductors solen ser també lectors, amb escoltar una paraula apassionada i ben desenvolupada n'hi ha prou per, almenys, fer-me considerar el llibre per incloure'l a la nostra llista. Fum d'Estampa Press es va crear per ser una empresa col·laborativa, dirigida per un equip molt reduït, però amb la participació de moltes persones diferents. La conversa i les discussions amb els traductors són elements clau d'aquesta filosofia: i aquest, per mi, és el futur de la traducció literària. Va ser un plaer poder debatre aquestes idees amb la resta de membres d'aquest seminari.

Quaderns Divulgatius, núm. 67

© dels autors

Primera edició: març de 2022

Dipòsit Legal: B 4058-2022

ISSN: 1885-2734

Edita: Associació d'Escriptors en Llengua Catalana

Canuda, 6, 5è pis (Ateneu Barcelonès)

08002 Barcelona

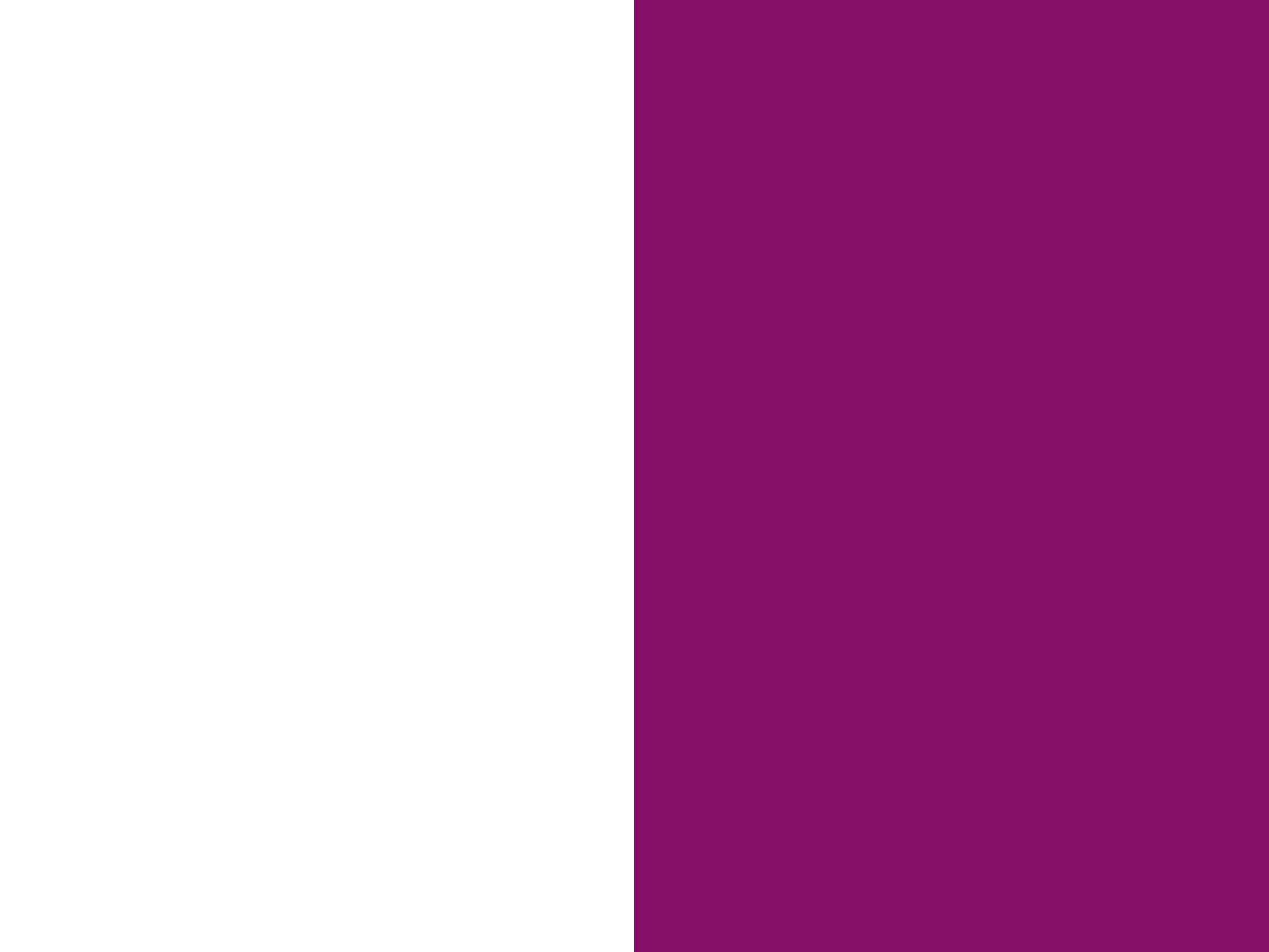
www.escriptors.cat

aelc@escriptors.cat

Disseny: Dídac Ballester

Edició: Insòlit, Barcelona

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat d'excepció prevista per la llei. Dirigiu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

Canuda, 6, 5è. 08002 Barcelona
93 302 78 28 · aelc@escriptors.cat · escriptors.cat

